

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 49, Temmuz 2017, s. 88-100

Yayın Gelif Tarihi / Article Arrival Date
24.05.2017

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
15.07.2017

Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN

Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri (Hadis)
aarslan611@mynet.com

RÂVİNİN RİVÂYETİNE MUHÂLİF AMEL ETMESİ KONUSUNUN HADİS USÛLÜ VE HANEFÎ FIKİH USÛLÜ ESERLERİNDE ELE ALINIŞI

Öz

Haberî senedli olarak nakletmek, yani sırasıyla kimin kimden aldığını belirterek onu söyleyenine ve yapanına nisbet etmek anlamında kullanılan *rivâyet* kelimesi, Hadis ilminin en önemli ıstılahlarından biridir. Rivâyet işini yapan râvide bulunması gereken hususlar başta hadis ilimleri olmak üzere birçok ilim dalında ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu eserlerde, râvide aranan şartlar ana hatlarıyla adâlet ve zapt başlıkları altında incelenmiştir. Yine hadis talebesinde ve hocasında bulunması gereken edebî ilgili olarak da “öğrendiği ile amel etme” konusu üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Rivâyetlerin sahihlik ve zayıflığının tespiti, nasıl anlaşılması gerektiği ve kendileriyle amel edilmesi konusu, birçok ilim dalında ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bu konuda özellikle Hadis Usûlü ve Fıkıh Usûlü kitapları ön plana çıkmaktadır. Bizim bu çalışmamızda bu iki ilim dalında, “râvinin rivâyetine muhâlif amel etmesi” konusunun nasıl ele alındığı üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, usûl, râvî, rivâyet, amel, muhâlefet.

THE EVALUATION OF THE TRANSMITTER'S ACT TO THE CONTRARY OF HIS NARRATION IN BOOKS OF HADITH METHODOLOGY AND USUL AL-FIQH OF HANEFIT

Abstract

The word of narration in the meaning of transcribing a hadith, a tradition, and so forth, referring them to those who inform is the most important terms of the knowledge of Hadith. The considerations which the transmitters must have are discussed as detail first of all in the hadith sciences and the branches of other science. In these works the conditions must bear the transmitter are discussed under the headlines of *Ádl*, i.e. of righteous conduct and of *dhabt* (highest literary accuracy). Also it has been especially discussed the subject of "the acting with the knowledge he learned" as the testicle wich must have the student and teacher of the hadith. Identification of the authenticity and weaknesses of narration, the subject which how should be understood and be act with them is discussed with details in many branches. In this regard, especially of hadith methodology and fiqh methodology books come to the fore. The subject of the act of transmitter as proper to his narration is discussed in these two branches of science and explained widly. Therefore, In this study, we will consantrate on the subject which how the scholars examined the, "transmitter's act not to the contrary of his narration"

Keywords: al-fiqh, methodology, the transmitter, narrative, action, contrary.

GİRİŞ:

Hadisi senedli olarak nakletmek anlamındaki "*rivâyet*" ve yine hadisi senedi ile veya usûlüne uygun olarak nakleden kimse anlamındaki "*râvi*" kelimeleri hadis ilimlerinin en temel ıstılahlarıdır. Rivâyet asrı olarak da bilinen hicrî ilk üç asırda, kitap rivâyetlerinde bile her hadisin, önceleri son râviye kadar, sonraları kitabın yazarına kadar ulaşan senedinin verilmesi suretiyle rivayeti esastı. Bunun için ilk dönemlerde yazılan eserlerde, her hadisin başında, kitabın yazarının, bazen kitabı yazarından rivâyet eden râvinin ve onun râvisinin isimleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, rivâyet asrının, beşinci asrın ortalarına kadar devam ettiğini söylemek mümkündür.¹

Hadislerin, dinin doğru bir şekilde anlaşılmasındaki önemi, sonraki nesillere sağlam ve doğru bir şekilde aktarılmasını zorunlu hale getirmiştir.² Sahâbilerden itibaren bu konuda hassasiyet gösterilmiş, hadislerin sonraki nesillere aslına uygun bir şekilde naklini temin etmek amacıyla kurallar konmaya başlamış ve neticede rivâyet usûl ve kaideleri ortaya çıkmıştır.

H. Peygamber'in (sav) hadislerini aktarma işini ilk üstlenenler sahâbe neslidir. Sahâbiler, hadislerin naklinde yapılacak hatanın, aynı zamanda Resûlullah'a (sav) yalan isnâd etme anlamına geleceğinin farkında olarak, hadis naklinde ilk tedbirleri alan râvi tabakasını oluşturmaktadır. Hadislerin sahîhini sakîminden ayırmak için başta dört halife olmak üzere

¹ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İfav Yay., 2015), 256.

² Hikmetullah Ertaş, "Sünnet Vahiy Midir?", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 42, Mart 2017, s. 227-243.

ilimde temâyüz eden sahâbîler kendilerine bir tek râvi tarafından bir hadis rivâyet edildiğinde bazıları râviden rivâyet ettiği hadisi Peygamber'den işittiğine dair şahid istemişler³, bazıları yemin ettirmişler⁴, bazıları da iyi bilmediği hadisleri nakletmekten uzak durmuşlardır⁵. Sahâbîlerden bazıları, iyi belleyememe, eksik işitme, kastı tam anlayamama, doğru ifade edememe, yanlışlık ve hata etme gibi sebeplerle bazen hadisleri hatalı rivâyet etmişlerdir. Bu durumu fark ettiklerinden dolayı, âlim sahâbîler gerekli uyarılarda bulunarak düzeltme yapmayı kendilerine görev bilmişlerdir.⁶

Sahâbe zamanında başlayan hadiste tessebbüt ve taharrî faaliyetleri tabiûn zamanında da aynen devam etmiş, özellikle fitne olayı olarak nitelendirilen hâdiselerden sonra, hadis nakli konusu daha da hassas hale gelmiştir. Neticede, hadisleri nakleden kişilerin sorulması ve durumlarının araştırılması en önemli konu olmuş ve hadis uydurma tehlikesine karşı en önemli tedbir olarak isnâd sorma faaliyeti başlamıştır.⁷

Muhaddisler, hadisleri naklederken güvenilir kimseleri araştırma işlemine çok erken devirlerden itibaren başlamışlar ve neticede Tabiûn neslinden itibaren isnâdlı bilgi aktarma metodu yaygınlaşmıştır. Isnâdın yaygın olarak kullanılmaya başlaması, senedde yer alan râvilerin güvenilir olup-olmadıklarının araştırılmasını gerekli kılmıştır. Böylece râvinin, adâlet ve zabt özelliklerini tam olarak taşımadığını tespit ederek tenkit etmek suretiyle cerh, güvenilir olduğunu tespit etmekle de ta'dîl faaliyetine başlamıştır.⁸

Bir taraftan hadislerin tedvin ve tasnif faaliyetleri sürerken, diğer taraftan da hadislerin anlaşılması, sıhhatinin tespiti ile ilgili çalışmalara da ağırlık verilmiştir. Sahâbe döneminden itibaren, zarûret olmadıkça fetva ve re'y ile hüküm vermekten çekinen ve bütün gayretini rivâyete adayan bir grup âlim bulunagelmıştır. Bunlara ilk zamanlar "Medine ekolü" denirken, daha sonraları "ehl-i hadis" olarak anılmaya başlanmışlardır. Yine önceleri "Irak ekolü" olarak anılırken, daha sonra "ehl-i rey" olarak adlandırılan, Kûfe merkezli bir ekol de teşekkül etmiştir.⁹ Bu ekolün oluşumunda da, Kur'ân ve Sünnet'e vukûfiyetlerinin yanında, aynı zamanda re'y ve ictihadlarıyla da öne çıkan Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/ 644), Ali b. Ebî Tâlib ö. 40 /661) ve Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/1652-53) etkin bir role sahip olduğu bilinmektedir.¹⁰

Hadislerin sıhhatini tespit etmede her iki ekolün de ciddi çabaları olmuş ve bunlar hadislerin sahîh ve zayıfını ayırt etmede bir takım usûl ve esaslar belirlemişlerdir. Ana hatlarıyla ehl-i hadis, doğru islam anlayışının, rivâyetlerden ve onların zahiri yorumundan elde edileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bu ekol usûl ilminin en temel konusu olan haber-i vâhidin delil olabilmesini, senedinin güvenilir olması esasına dayandırmıştır. Ehl-i rey'in en önemli temsilcisi Ebû Hanife ise, ehl-i hadisten farklı olarak ilave bazı şartlar ileri sürmüştür. Onun hadisleri kabulde hangi şartları esas aldığına dair kendisinden kesin bilgi nakledilmemle beraber, amel ettiği veya terk ettiği hadislerden hareketle kullandığı prensipler tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre rivâyet edilen haber-i vâhidin, dinin temel kaynaklarından elde edilen asıllara,

³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Beşşâr Avvâd (Beyrut: 1998), "Ferâiz", 4; Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh'u-Müslim* (Riyâd: Beytül-efkâr, 1997), "Âdâb", 36, 37.

⁴ Müslim, "Talâk", 46.

⁵ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Dîmeşk: Dâru İbn-i Kesir, 2002), "Cihâd", 26.

⁶ Buhârî, "Cenâiz", 33; Bk. Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2012), 32.

⁷ Müslim, "Mukaddime", 4.

⁸ Yücel, *Hadis Tarihi*, 41.

⁹ Yücel, *Hadis Tarihi*, 42.

¹⁰ Mustafa el-A'zamî, *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*, trc. Recep Çetintaş (İstanbul: İz Yay. 2010), 79-88.

Kur'ân-ı Kerîm'e, kavli veya fiili meşhur bir sünnete muhâlif olması, metninde veya senedinde noksanlık bulunması, umûmî belvâ olan bir konuda olması, ayrıca râvinin rivâyet ettiği habere aykırı amel etmesi gibi bir durumun bilinmesi halinde, o hadisle amel edilmez.¹¹

Hadis tâlibinde ve hocasında bulunması gereken edeble ilgili bilgi verilirken de farklı bir açıdan, bu konu üzerinde durulmuştur. Kişinin bildiği, öğrendiği hususlarla amel etmesinin gerekliliği üzerine vurgu yapılmıştır. Hadislerin hangi amaçlarla öğrenilmesi gerektiği anlatılırken, "hâlis niyetle öğrendiği ilim/hadisle amel etmek" konusu en başta zikredilmiştir. Bu da gerek râvi, gerekse hadisi öğrenen kişi açısından, amel konusunun önemini ayrıca göstermektedir.¹²

Aşağıda ana hatlarıyla, bu konuya Hadis Usûlü ve Hanefî Fıkıh Usûlü eserlerinde nasıl yer verildiği üzerinde durulacaktır.

1. HADİS USÛLÜ ESERLERİNDE RÂVİNİN RİVÂYETİNE MUHALİF AMEL ETMESİ MESELESİ

Hadis râvisinin rivâyetine muhâlif amel etmesinin hadisin sıhhatine zarar verip vermeyeceği hususu Hadis Usûlü eserlerinde farklı boyutlarıyla incelenmiş bir konudur. Özellikle "illet" konusu üzerinde durulurken bu konuya yer verilmektedir. Bilindiği üzere illet, hadiste bulunan ve ancak mütehasıs hadis âlimlerinin fark edebileceği, kapalı, gizli ve çoğunlukla hadisin sahihliğine zarar veren bir kusur olarak tarif edilmektedir.¹³ Bu kusurlar sayılırken bu kaidede de işaret edilmektedir ki, bazı hadisçiler buna uymayan rivayetleri zayıf saymaktadırlar.¹⁴

Hadis Usûlü eserlerinde bu konu ayrıca *cerh ve ta'dil* kaideleri arasında da yer almaktadır.¹⁵ Cerh ta'dil kaideleri arasında bu durumun, yani râvinin rivâyetiyle amel etmemesinin hadisin sıhhatine etkisi üzerinde de durulmuştur.¹⁶ Ahmet Nâim Efendi (ö. 1934) bu konuya şöyle değinmektedir:

Âlimin rivâyet ettiği hadis ile amel edip mucibince fetva vermesi ne hadisin sıhhati ile hükmetmek demektir, ne de râvilerini ta'dil eylemektir. Aynı şekilde hadisle amel etmemesi de onun sahih olmadığı manasına gelmediği gibi, râvilerinin cerhi anlamına gelmez. Zira mucibince amel edip fetva vermesi ihtiyat için olabildiği gibi rivâyet ettiği habere muvâfık düşen başka bir delilden, yahut hadisi terğibe dair olup kendisi de ahâdis-i terğib ile ameli caiz gördüğünden olabilir. Kezâlik amel etmemesi de amele mani' ve verdiği habere muâriz diğer bir haberin vücûdundan, yahud başka bir sebepten neş'et edebilir. Zira âmîl-i müctehid amel ve fetva bâbında kendisine hüccet olan bütün edillesini beyan ile mükellef değildir. Nitekim "Alış veriş yapan

¹¹ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: DİB Yay. 2012), 196.

¹² Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbis-sâmi'* (Lübân: 1996), 11-17.

¹³ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, thk. Nurettin İtr (Beyrut: 1986), 89-93; en-Nevevî, *et-Takrîb ve 't-teysîr* (Beyrut: 1987), 35; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar*, terc. Talak Koçyiğit (Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, t.y.), 60,61; Subhî es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, trc. Yaşar Kandemir (İstanbul: 2014), 144,145; Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 1991), 1: 176-177; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 135.

¹⁴ İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu ileli't-Tirmizî*, thk. Nurettin İtr (Dımeşk: 1978), 2: 796.

¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû İshâk ed-Dimyâtî (Meyt Gamr: Dâru'l-Hüdâ, 2002), 351; Emin Aşıkutlu, "Cerh ve ta'dil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 7 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1993), 398.

¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1: 351.

kimseler birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler."¹⁷ hadisini Mâlik b. Enes (ö. 179/795) de rivâyet etmiş iken amel-i ehl-i Medine'ye bakıp hıyârı meclisi kabul etmemiştir.¹⁸

Râvinin rivâyet ettiği hadisle amel etmemesi öncelikli olarak kendisinin bu hadisle ilgili yapacağı değerlendirmelerle açıklığa kavuşacak bir mesele olarak görülmüştür.

Cerh ve ta'dîl bahsinde ayrıca, muhaddisler, râvinin ilgili rivâyeti reddetmesi üzerinde de durmuşlardır: Şeyh olan râvinin cezm sığasıyla, "Ben bunu ona rivâyet etmedim" veya "Yalan söylüyor" gibi bir söz ile rivâyeti nefyetmesi durumunda çoğunluğa göre rivâyet reddolunur. Fakat şeyh "Ben bunu bilmiyorum" gibi cezme delâlet etmeyen bir söz söyleyecek olursa hadis bi'l-ittifak kabul olunur. Fakat bu durum tercih olunan görüşe göre şeyh ve râvi için cerh sebebi değildir.¹⁹

Yine bir kimse bir hadis rivâyet ettikten sonra onu unutursa -Hanefiyye'den bazılarının hılâfına olarak- ehl-i hadisin cumhûru ile fukahâ ve kelamcılara göre onunla amel edilir. Cumhûr bir muhaddis hakkında nisyânın caiz olduğuna bakarak unuttuğu hadisi bir sikanın kendisinden rivâyet etmesini de caiz görmüşlerdir.²⁰

Hadis Usûlü eserlerinde muhaddisler, bu konuya şu rivâyetleri örnek olarak vermektedirler:

Birincisi "Resûlullah'ın (sav) bir şâhid ve yeminle hüküm verdiklerine"²¹ dair Ebû Hureyre'den (ö.58/678), nakledilen hadis. Bu hadis "Rebîa (ö.136/753) - Süheyl (ö.138)- Ebû Sâlih (ö. 101/719-720)- Ebû Hureyre" tarikiyle nakledilmektedir ki, senedde yer alan Süheyl'e bu haber sorulduğunda, "bunu bilmediğini" söylemiştir. Kendisine, daha sonra "fakat Rabîa bu haberi senden naklettiğini söylüyor" denildiğinde de, bunu kabul etmiştir. Bundan sonra haberi tekrar rivâyet etmeye başlamış ve rivâyet ederken de, "Rabîa'nın benden naklettiğine göre..." diyerek aktarmıştır.²²

İkincisi de "veli izni olmaksızın akdedilen nikahın, bâtlı olacağına"²³ dair Âişe bint Ebî Bekr (ö. 58/678) hadisi.²⁴ Süleyman b. Mûsâ- Zührî- Urve - Hz. Âişe tarikiyle Resûlullah'tan (sav) rivâyet edilen bu hadisi daha sonra İbn Cüreyc (ö.150/767), hadisin râvilerinden Zührî'ye (ö. 124/742) sormuş, o da bilmediğini ifade etmiştir. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805) ve Muhammed b. İdris eş-Şâfî (ö. 204/820) Şâfî, bu hadisi delil almışlar fakat Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Ebû Yûsuf, (ö. 182/798) râvisinin inkârı yüzünden bununla amel etmemişlerdir.²⁵

Hadis usûlü eserlerinde ana hatlarıyla bu şekilde değinilen konu Hanefî fıkıh usûlü eserlerinde de incelenmiştir.

¹⁷ Buhârî, "Büyü", 43; Tirmizî, "Büyü", 26.

¹⁸ Ahmet Naim, *Tecrid*, 1: 382.

¹⁹ İbn Türkmânî, *el-Müntehâb* (Beyrut: 2008), 69-74; Ahmed Naim, *Tecrid*, 1: 385; Aşıkutlu, "Cerh ve ta'dîl", 398.

²⁰ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 116,117; en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, 47; İbn Türkmânî, *el-Müntehâb*, 69-74; Ahmed Naim, *Tecrid*, 1: 384,385.

²¹ Tirmizî, "Ahkâm", 13.

²² Ahmed Naim, *Tecrid*, 1: 386.

²³ Tirmizî, "Nikâh", 14; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 20.

²⁴ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 117; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, 1: 385.

²⁵ Ahmed Naim, *Tecrid*, 1: 385,386. İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, 189.

2. HANEFÎ USÛLCÜLERİN KONUYA BAKIŞ AÇILARI

Hadislerin birinci râvîleri olan sahâbe, Hadis Usûlünde, Müslüman olarak Hz. Muhammed (sav) ile görüşen ve bu imanla yaşayıp vefât eden kimse olarak tarif edilmektedir.²⁶ Hanefî fakihlerin sahâbî tarifi ise muhaddislerinkinden kısmen farklıdır. Onlara göre sahâbî denilince, Resûlullah (sav) ile uzun süre beraber olmuş, ondan ilim almış, fetva ve içtihad ehliyetiyle tanınmış fakih sahâbîler kastedilir.²⁷

Bu vasıfları itibariyle onların herhangi bir konuda kesin olarak bildikleri bir sünneti terk edip, kendi reylerine göre amel etmeleri mümkün değildir. Resûlullah'ın herhangi bir sünnetini gizlediklerini düşünmek de imkansızdır. Dolayısıyla o dönemde tartışılan herhangi bir konuyla ilgili bir rivâyet bulunması halinde sahâbe bu hadisle ameli terk etmişse, Hanefîlerin çoğunluğuna göre, bu ya o rivâyetin aslının olmadığına veya hükmü kaldırılmış olduğuna bir delil olarak anlaşılmalıdır.²⁸

Hanefîler'in bu şartla ilgili gerekçeleri, sünnetin nakli ve uygulaması noktasında sahâbenin konumu göz önüne alındığında, kendi içerisinde tutarlı gözükmemektedir. Ancak bu konuda Hanefîlere şöyle bir itiraz yapılabilir: Sünnetin tamamı sahâbenin hepsine aynı şekilde ulaşmış değildir. Onlar Hz. Peygamber'in vefâtından sonra değişik beldelere dağılmışlardır. Ayrıca sahâbenin ihtilâfi anında, belki o konuyla ilgili sabit olan rivâyeti bilen ve onlara nakledecek biri o mecliste hazır bulunmayabilir. Sonuç olarak nakledenlerin adalet ve zabtları sabit olduktan sonra, sahâbenin ihtilafını gerekçe göstererek bir haberin reddi caiz değildir. Bu itiraz bir dereceye kadar haklı olmakla beraber, Hanefî fakihlerin öne sürdüğü bu şart, muhtemelen, ilgili rivâyetlerin konunun tartışıldığı ortamda bulunan sahâbe tarafından biliniyor olmasına dayanmaktadır. Hulefâ-i Râşidînin bir konuda hüküm verirken sahâbenin önde gelenlerine danışmaları ve fukahânın sahâbe tanımı göz önünde bulundurulduğunda, aslında bu kanâatin doğruluğu yansıtması uzak bir ihtimâl değildir.²⁹

Yine Sahâbenin tam ezberleyememe, eksik duyma, hadisteki amacı tam anlayamama, unutma gibi nedenlerle zaman zaman birbirlerini eleştirdikleri ve bu tür rivâyetlerle amel etmedikleri bilinmektedir.³⁰ Hz. Ömer ile Ammâr b. Yâsir (ö. 37/ 657) arasında geçen teyemmüm ile ilgili bir rivâyet bunun bilinen örneklerindedir:

Bir adam yolculuk esnasında Hz. Ömer'e gelerek cünüp olduğunu ve su bulamadığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Su buluncaya kadar namaz kılamazsın" cevabını verdi. Bu sırada orada bulunan Ammâr b. Yâsir, Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Hatırlamıyor musun? Sen ve ben seferde idik ve ikimiz de cünüp olmuştuk. Sen su bulamadığımız için namaz kılmamıştın. Ben ise toprakta yuvarlanmış ve sonra da namazımı eda etmişim. Yolculuktan döndüğümüzde

²⁶ Buhârî, "Ashâbü'n-Nebî", 1; Nevevî, *Takrib*, 96. Ayrıca bk. Aşık, Nevzat, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2010), 15-25, 300-314; Erul, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000), 1-14.

²⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr an usûli fahri'l-islam el-Bezdevî* (Pezdevî'nin usûlü ile birlikte) (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 3: 323; Apaydın, Yunus, "Sahabi Sözü'nün Hukukî Değeri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.4 (1990): 323-353.

²⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl Serahsî, *Usûl* (Beirut: 1993), 2: 6; Bk. Mutlu Gül, "Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi" (Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014), 229-240. Hanefî usûlcülerinden bir kısmına göre ise, rivâyetin senedi sağlam ise, sahâbenin ilgili hadisle amel etmemesi haberin reddini gerektirmez. Çünkü Hz. Peygamber'in (sav) sünnetine uyma konusundaki âyetler (el-Mâide 5/92; eş-Şûrâ 42/48; el-A'râf 7/203, Âl-i İmrân 3/31.) bütün Müslümanları içine aldığı gibi, sahâbeyi de kapsamaktadır. Bk. Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3: 27.

²⁹ Mutlu Gül, "Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi", 231.

³⁰ H. Musa Bağcı, *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu* (Ankara: İlahiyat Yay., 2004), 162-201.

bunu Hz. Peygamber'e sorduk. Hz. Peygamber, "O şekilde yuvarlanmana gerek yoktu. Şöyle teyemmüm yapabilirsin" diyerek bana nasıl teyemmüm yapacağımı göstermişti." Hz. Ömer bunun üzerine Ammâr'a "Ben böyle bir şeyi hatırlamıyorum. Ancak sen yine de bildiğini insanlara anlatabilirsin, buna da karışmam" demiş ve kendi görüşünden yine de vazgeçmemiştir.³¹ Yine diğer rivâyette İbn-i Mes'ûd, Hz. Ömer'in Ammâr'ın sözüne kanâat getirmediğini belirtmektedir.³²

Hanefî usûlcülere göre, Hz. Ömer'in kendisini ilgilendiren bir rivâyeti, başkasının hatırlatmasına rağmen kabul etmeyip ona göre amel etmemesi, rivâyetin delil olarak kullanılmayacağını göstermektedir. Olayı veya haberi hatırlatan kimsenin güvenilir olup olmaması, sonucu değiştirmemektedir.³³

Netice itibariyle Hanefîlere göre sahâbenin, yani hadisi bizzat nakleden kişinin kabul veya reddine göre amel etmek daha doğru bir tavidir. Çünkü hadisle amel edebilmenin en önemli şartı muttasıl bir senedinin bulunmasıdır. Asıl râvisinin inkârı bu ittisali koparır. Ayrıca onun inkârı, rivâyetini reddettiğine dair kendi hakkında bir delildir. Böyle bir tenâkuz halinde rivâyet sabit olmaz.³⁴ Ebû Hanîfe, hadis rivâyeti gibi önemli bir konuda, râvinin kendi rivâyetini unutmasını önemli bir kusur olarak görmüş ve böyle bir haberi delil saymamıştır.

Hanefîler, âhâd haberlerle amel konusunda yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere, bunların kabul şartları ile ilgili olarak farklı görüş ve metodlara sahiptirler. Râvinin, rivâyet ettiği hadise muhâlif amel etmesi veya ilgili rivâyetin aksine fetvâ vermiş olmaması, bu metodların en önemlilerindedir. Bu durumda râvinin rivâyeti değil, ameli dikkate alınır.³⁵

Ebû Dâvud'un rivâyetine göre Abdullah b. Ömer (ö.73/692) şöyle demiştir: Müslümanlar, Resûlullah (sav) devrinde fitreyi; arpadan, hurmadan, yulaf ve kuru üzümünden bir sa' olarak verirlerdi.³⁶ Diğer rivâyetlere baktığımızda ise sadece hurma ve arpayı saymaktadır.³⁷ Buhârî'deki başka rivâyette biraz daha ayrıntılı olarak konuya değinilmektedir: İnsanlar bir ara yarım sâ' buğdayı bir sâ' hurmaya denk kıldılar. Râvi Nâfi' (ö. 117/735) dedi ki: İbn Ömer, fitr sadakasını yine hurmadan vermeye devam ederdi. (Yalnız bir kere) Medîne ahâlîsi hurmaya muhtâc olmuşlardı, hurma kıtlığı vardı. O sene hurma bulmak mümkün olmadığından İbn Ömer fitrasını arpa ile verdi.³⁸ Hadisin râvisi Nâfi'nin açıklamalarında anlaşıldığı üzere İbn Ömer, hurma dışında herhangi bir şeyden fitr sadakası vermemiştir. Sadece bir kere, arpadan vermiş, yulaf ve kuru üzümünden hiç fitr sadakası vermemiştir.³⁹ Netice itibariyle bu rivâyet, onun ameli-ne muhâlif olmakla da kusurludur.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, râvinin rivâyet ettiği habere, rivayet tarihinden sonra kavlen ve fiilen muhâlefeti, Hanefî usûlcülere göre haberin kabul edilmeme sebeplerindedir.⁴⁰

³¹ Buhârî, "Teyemmüm", 3, 6; Müslim, "Hayız", 110-112.

³² Buhârî, "Teyemmüm", 8.

³³ Serahsî, *Usûl*, 2: 5; Mutlu, "Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi", 251.

³⁴ Serahsî, *Usûl*, 2: 5; Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, 190.

³⁵ Zekiyüddin Şa'ban, *Usûlü'l-fıkıh*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1990), 75.

³⁶ Ebû Dâvud, "Zekât", 20.

³⁷ Buhârî, "Zekât", 71; Müslim, "Zekât", 12,13.

³⁸ Buhârî, "Zekât", 77.

³⁹ Müslim b. Haccâc, *Kitâbu't-Temyîz* (Riyâd, 1982), 211,212.

⁴⁰ Serahsî, *Usûl*, 2: 5; Zekiyüddin Şa'ban, *Usûlü'l-fıkıh*, 75; Abdülhay el-Leknevî, *Temel Hadis Meseleleri*, trc. Harun Reşit Demirel (Konya: Hüner Yay., 2014), 165,166; Recep Çetintaş, "Sünnet'in Kaynak Değeri Üzerine", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 27 (2016): 74.

Onlar, râviden kaynaklanan ve rivâyetin reddine sebep olan hususları şu maddeler halinde sıralamaktadırlar:

İlki, râvinin böyle bir rivâyette bulunmadığını ifade etmesi, yani rivâyeti sahiplenmemesidir. İkincisi, kavli veya amelî olarak rivâyete muhâlefetini ortaya koymasındır. Râvinin bu tavrı, haberi nakletmeden önce, naklettikten sonra veya bilinmeyen bir vakitte olabilir. Üçüncüsü, râvinin haberi tevîl veya tahsîs yoluyla muhtemel manalardan birine hamlederek yorumlamasıdır. Dördüncüsü ise, râvinin naklettiği hadisle amelî terk etmesidir. Yani rivâyetin ifade ettiği hükmün hilâfına davranması veya rivâyetin gerektirdiği şekilde davranmaktan geri durmasıdır.⁴¹

Râvinin rivâyetini bizzat kendisinin inkâr etmesi veya unutmamasının ötesinde ayrıca rivâyetine muhâlif amel etmesi hadiste inkıta' bulunduğu göstergesidir.⁴² Çünkü râvî, rivâyetinin, mensûh olduğuna dair bir delili bilirse, Hz. Peygamber'den naklettiği hadise aykırı amel etmez. Aksi halde bu durum, onun adâlet vasfına sahip olmadığını gösterir. Bu durumda sahâbînin rivâyetine göre değil de re'y ve içtihadına göre amel etmek gerekir.⁴³

Râvinin rivâyet ettiği habere, rivâyet tarihinden sonra kavlen ve fiilen muhâlefet etmesi, o hadisin sahih olmadığı en açık delildir. Râvinin, kendi rivâyetine muhâlefeti üç şekilde olur:

Birincisi: Muhâlefetin rivâyetten önceki bir tarihte meydana gelmesi ki, bu muhâlefet haberin sıhhatine zarar vermez. Bu durum, râvinin ilgili hadisi işitmeden önce bu görüşte olduğuna ve bu hadisi duyduktan sonra görüşünden döndüğüne hamledilir.

İkincisi: Eğer muhâlefet tarihi, yani râvinin, rivâyet kendisine ulaştıktan önce mi, sonra mı rivâyeti hilâfına amel ettiği bilinmiyorsa, bu takdirde yine haber-i vâhidle ihticâc sâkit olmaz. Çünkü hadis esas itibarıyla kesin delildir.

Üçüncüsü: Râvinin rivâyetine muhâlefeti hadisi rivâyet tarihinden sonraysa hadis delil olmaktan çıkar. Çünkü râvinin rivâyet ettiği hadisine aykırı fetva vermesi veya amel etmesi, o hadisin münkâtı' olduğuna en açık delildir.⁴⁴

Bu durumda rivâyet, şu ihtimallerden biri sebebiyle zayıf sayılmıştır: 1. Râvi gerçekten o haberi bilmemektedir ve öyle bir nakli yoktur. Böylece rivâyetin râviye isnâdı iftira olarak değerlendirilerek, haberin sabit olmadığı kabul edilir. 2. Rivâyete muhâlefet, râvinin hadisle amel konusundaki titizliğinin azlığından veya dini konulardaki gevşekliğinden kaynaklanmış olabilir. Bu durumda da, râvi fâsık sayılacağı için haberi makbul değildir. 3. Râvi dalgınlığı, unutmaması veya gafleti sebebiyle, kendi naklettiği habere aykırı amel etmiş olabilir. Burada da, râvi zabt yönünden kusurlu olduğu için haber makbul sayılamaz. 4. Râvi hadisin hükmünün neshedildiğini bildiği için rivâyete aykırı amel etmiş veya fetva vermiş olabilir. Serahsî, râvi ve rivâyet için en güzel tevîl şeklinin bu olduğunu, kendilerinin râvinin rivâyetine aykırı amelini genelde bu şekilde anladıklarını ifade etmiştir. Bu durumda râvi, rivâyetin mensûh olduğunu bilmekle birlikte onu nakletmekte, ancak kendisi nâsîh olan ile amel etmekte veya fetva vermiş olmaktadır. 5. Son olarak, râvinin amelinde veya fetvasında bir gevşeklik göstermiş olabileceği de söylene-

⁴¹ Serahsî, *Usûl*, 2: 3 ; Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, 191; Gül, "Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi", 248,249.

⁴² Serahsî, *Usûl*, 2: 6.

⁴³ Zekiyüddin Şa'ban, *Usûlü'l-fıkıh*, 75.

⁴⁴ Serahsî, *Usûl*, 2: 6.

bilir. Râvi, naklettiği hadisi yanlış anlaması veya rivayet hakkında şüpheye düşmesi sebebiyle ona muhâlif davranmış olabilir. Bu da rivâyetin munkatı' sayılarak reddini gerektirir.⁴⁵

Bu konuya örnek olarak zikredilen rivâyetler, genelde Hadis Usûlü eserlerinde de değinilen misallerdir. Mesela İbn Ömer'den nakledildiğine göre, Resûlullah, namaza durduğunda ellerini omuzları hizâsına kadar kaldırır ve peşinde tekbir alırdı. Ruku'a giderken ve kalkarken de aynısını yapardı. Başını secdeden kaldırırken böyle yapmazdı.⁴⁶ Bu hadisle ilgili olarak Mücahid (ö. 103/721) şu açıklamayı yapmaktadır: "İbn Ömer'in arkasında namaz kıldım. İftitâh tekbiri dışında ellerini kaldırmadı." İbn Ömer'in, rivâyetinin hilâfına amel etmesi, ilgili uygulamanın neshedilmiş olduğuna delildir.⁴⁷

Yine Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği, "Birinizin kabını köpek yalarsa, temiz bir toprakla yedi defa yıkasın,"⁴⁸ hadisi ile Ebû Hanife amel etmemektedir. Nedeni ise, Ebû Hureyre'nin bu hadise aykırı olarak, köpeğin yaladığı bir kabı üç defa yıkamakla yetinmesidir. Hanefîler, Ebû Hureyre'nin amelini, bu hadisin mensûh olduğuna dair bir delil kabul etmişler ve bu ameli esas almışlardır.⁴⁹

Hz. Âişe'nin rivayet ettiği ve yukarıda da değinilen, "Herhangi bir kadın, velisinin izni olmadan evlenirse nikahı bâtıldır"⁵⁰ hadisi de yukarıda da işaret edildiği üzere başka bir örnektir. Hz. Âişe daha sonra, rivâyet ettiği bu hadise aykırı olarak, kardeşinin kızı Hafsa bnt. Abdurrahman'ı, Münzir b. Zübeyr'le evlendirmiştir. Hafsa'nın babası Abdurrahman (ö. 53/673) o esnada Şam'da bulunuyordu. Döndüğünde bu işe kızarak: "Benim gibi birine böyle yapıyor ve sonra bu işin aleyhine fetva mı veriliyor?" dedi.⁵¹ Hanefîler bu hadisle de amel etmemişlerdir, sebebi yukarıda ifade edildiği üzere, râvilerinden birinin haberi inkâr etmesinin yanında, Hz. Âişe'nin bu hadise aykırı amel etmesidir. Ayrıca kendi gıyâbında ve izni olmaksızın yapılan nikâh akdini iptal ettiğine dair, Abdurrahmân'dan da bir şey nakledilmemiştir.⁵²

Hanefî usûlcüler, râvinin rivâyeti unutmamasının onun adâletine zarar verip vermeyeceği konusunda, yukarıda kısmen değinildiği üzere iki farklı kanâati paylaşmaktadırlar. Bir kısmı bu durumun râvinin adâletine zarar vermeceği konusunda, muhaddisler ile aynı kanaati paylaşmaktadırlar. Fakat onlara göre bu tür haberlerle amel edilemez. Çünkü râvinin rivâyeti bilmediğini söylemesi hâlinde, o haberin huccet olarak kullanılması mümkün değildir.⁵³ Aynı şekilde Hanefîlerden, râvinin rivâyetini unutmamasının, rivâyetin ifade ettiği hükmü geçersiz kılmayacağı görüşünde olanlar da bulunmaktadır ki bunlar da, "Nitekim Hz. Peygamber de bazen unutmuştur" diyerek zü'l-yedeyn rivâyetini⁵⁴ bu konuda örnek olarak zikrederler.⁵⁵

⁴⁵ Serahsî, *Usûl*, 2, 6; Gül, "Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi", 253.

⁴⁶ Müslim, "Salât", 22.

⁴⁷ Serahsî, *Usûl*, 2: 6; Bk. Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı*, 192.

⁴⁸ Buhârî, "Vudû", 33; Müslim, "Tahâre", 27.

⁴⁹ Muhammed Ebû Zehra, *Usûlü'l-fıkıh*, (1957), 109; Zekiyüddin Şa'ban, *Usûlü'l-fıkıh*, 75; ed-Dumeynî, *Hadis'te Metin Tenkidi*, 339; Bağcı, *Hadis Rivâyetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, 219.

⁵⁰ Tirmizî, "Nikâh", 14.

⁵¹ Müslim, "Tahâre", 89.

⁵² Serahsî, *Usûl*, 2: 3; Zekiyüddin Şa'ban, *Usûlü'l-fıkıh*, 76.

⁵³ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3: 95-97.

⁵⁴ Ebû Hureyre şöyle demiştir: Hz. Peygamber (sav) bize öğle namazını –veya ikindiye- kıldırdı. (İkinci rek'atın sonunda) selâm vererek namazı bitirdi. Zülyedeyn Resûlullah (sav)'e "Ey Allah'ın Resûlü namaz kısaltıldı mı?" dedi. Bunun üzerine Resûlullah yanında bulunanlara: "Söylediği doğru mu?" diye sordu. Sahâbe "Evet" deyince, Resûlullah (sav) iki rek'at daha kıldırdı, namazın sonunda da iki sehiv secdesi yaptı. Bk. Buhârî, "Salât", 88; "Sehiv", 3.

⁵⁵ Serahsî, *Usûl*, 2: 4; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3: 95.

Hanefîlerden bir kısmı ise, kişinin kendisi hakkındaki şahitliğinin daha güvenilir olmasına binaen, râvinin kendi naklettiği haberi inkâr etmesinin rivâyeti manen munkatî' kılacağını iddia ederler.⁵⁶ Onlara göre, Hz. Peygamber'in namazı tamamlaması, Zü'lyedeyn'in hatırlatmasına göre değil, Hz. Peygamber'in, konuyu diğer sahâbîlere de sorup, neticede kendisinde bir ilim hâsıl olmasına göredir.⁵⁷

Hanefîlerle hadisçiler arasındaki bu usûl ihtilafına örnek olarak yukarıda da işaret edilen şu rivâyetler verilmektedir:

Birincisi "Hz. Peygamber'in bir şahit ve yeminle hüküm verdiği"⁵⁸ bildiren rivâyet bu konuda en meşhur örnektir.⁵⁹

İkinci rivâyet, yukarıda da değinilen, "velinin izni olmaksızın akdedilen nikahın bâtlı"⁶⁰ olduğunu ifade eden, Hz. Âişe rivâyetidir.⁶¹ Bu hadis ile ilgili olarak İbn Cüreyc şöyle demektedir: "Sonra Zührî ile karşılaştığımda kendisine bunu sordum, onu kendisinin rivâyet etmediğini söyledi ve pek hoş karşılamadı." Bu yönden mezkur hadis zayıf kabul edilmiştir.⁶² Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, râvinin kendi naklettiği haberi inkâr etmesi sebebiyle, senedde meydana gelen kusurdan dolayı Hz. Âişe rivâyetiyle amel etmezken; İmam Şâfiî ile Hanefîlerden İmam Muhammed bu haberi delil olarak kullanmakta bir sakınca görmemişlerdir.⁶³

Râvinin rivâyetini hatırlayamamasının, haberin reddine sebep olup olmayacağı hususunda Hanefîlerin düşüncelerini ise şöyle özetleyebiliriz: Rivâyeti unuttuğu iddia edilen kimsenin durumu gözden geçirilir. Rivâyeti unutmış olması ağır basıyorsa veya ezberlediklerini sürekli unutan biri ise, bu takdirde rivâyet makbuldür. Fakat ilgili rivâyeti hiç bilmediğini ifade etmişse, o zaman haber kabul edilmez. Çünkü kişinin önceden hıfz ettiği bir haberi, daha sonra hatırlatılmasına rağmen bilememesi, az meydana gelen bir durumdur. Bu gibi durumlarda ise zâhire göre amel edilmesi gerekir, nâdire göre değil.⁶⁴

SONUÇ

Hadislerin yanlışlık ve hatadan korunabilmesi için tedbir mahiyetinde bir takım usûl ve prensipler, sahâbe neslinden itibaren belirlenmiş ve haberlerin güvenilir bir şekilde nakledilmesi en öncelikli konu olmuştur. Hadislerin sıhhati, öncelikli olarak onu rivâyet eden râvîlerin güvenilir kimseler olmalarına bağlı olduğundan, bir râvinin güvenilir kabul edilebilmesi için çeşitli kriterler belirlenmiştir.

Râvîlerden şüphelenme, birbirlerinin rivâyetlerine temkinle ve ihtiyatla yaklaşma şeklindeki bir tutum, çok erken devirlerden itibaren sahâbe nesline hakim olmuştur. Bunun neticesinde sahâbe döneminde, hadislerin tenkitten geçirilmesi konusunda, son derece canlı ve dinamik bir sorgulama süreci yaşanmıştır. Daha sonraki dönemlerde de bu faaliyetler daha farklı

⁵⁶ Serahsî, *Usûl*, 2: 5.

⁵⁷ Serahsî, *Usûl*, 2: 4, 5; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3: 95, 96.

⁵⁸ Tirmizî, "Ahkâm", 13.

⁵⁹ Tahâvî, Ebû Cafer b. Muhammed, *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî- Muhammed Seyyîd (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1994), 4: 144.

⁶⁰ Tirmizî, "Nikâh", 14; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 20.

⁶¹ Serahsî, *Usûl*, 2: 3. Bk. Karacabey Salih - Gül Mutlu, "Fıkıhî Hadislerin Rivayet Özellikleri Bağlamında "Velisiz Nikâh Olmaz" Hadisinin Tahrîc ve Tenkidi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21, sy. 1 (2012): 33-48.

⁶² Tirmizî, "Nikâh", 15.

⁶³ Serahsî, *Usûl*, 2: 3; Ahmed Nâim, *Tecrid*, 1: 386.

⁶⁴ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3: 95, 96; Gül, "Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi", 252,253.

açılardan devam etmiş, neticede hadislerin sıhhatini belirlemede çeşitli eğilimler ortaya çıkmıştır.

"Râvinin rivâyet ettiği hadise uygun amel edip etmediği" konusunda da bu eğilimlere göre farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada bu konuya özellikle Hadisçiler ve Hanefî fıkıh usûlcülerinin nasıl yaklaştıkları üzerinde durulmuştur. Hanefî fakihlerin bir râvî olarak sahâbeye yaklaşımları Hadisçilerinkinden farklı olduğundan, râvinin rivâyetine muhâlif amel etmesi durumunda, bu hususun rivâyete etkisine kısmen farklı yaklaşmışlardır.

Hadis usûlü eserlerinde, râvinin rivâyetine aslen muhâlefeti meselesi şu şekilde ele alınmıştır. Râvinin rivâyetini tekzib etmesi ve cezm sığasıyla böyle bir hadisi nakletmediğini belirtmesi durumunda, o haberin kendisi merdûd olur; ama bu husus râvinin adaletine zarar vermez. Fakat râvî haberini cezm sığasıyla tekzib etmeyip, haberi naklederken şüphe ve unutmaya işaret edecek bir lafız kullanmışsa, bu durumda bu tür haberler makbul sayılır.

Râvinin rivâyetine muhâlefeti Hanefî usûlcüler tarafından da haberin kabul edilmeme sebeplerinden biri sayılmıştır Râvinin rivâyetini inkar etmesinin, kendisinin adaletine zarar vermeyeceği hususunda, Hanefî usûlcüler ile muhaddisler aynı kanaattedirler. Fakat Hanefî usûlcülerin çoğunluğuna göre, râvinin bilmediğini ifade ettiği haberleri ile amel edilmez, delil olarak kullanılmaz.

Hanefiler daha ziyade bu tür rivâyetlerin mensûh olduğu veya aslının bulunmadığı üzerinde durmuşlardır. Onlara göre rivâyet sabit olduktan sonra, adâlet ve zabt özelliklerini taşıyan bir râvinin nesih veya bir başka karîne olmaksızın habere muhâlif davranması mümkün değildir. Dikkat çeken bir diğer husus ise gerek Hadisçilerin gerekse Hanefî fıkıh âlimlerinin bu konularda vermiş oldukları örneklerin neredeyse tamamının aynı olmasıdır.

KAYNAKLAR

- Abdülaziz el-Buhârî. *Keşfü'l-esrâr an usûli Fahri'l-islam el-Bezdevî*. (Pezdevî'nin usûlü ile birlikte), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Ahmed Nâim, Babanzâde. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. 13 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Apaydın, Yunus. "Sahabi Sözü'nün Hukukî Değeri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4* (1990) :323-353.
- Aşık, Nevzat. *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*. İzmir, 2010.
- Aşıkutlu, Emin. "Cerh ve Ta'dîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 394-401. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Bağcı, H. Musa, *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2004.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. 1 cilt. Dimeşk: Dâru İbn-i Kesir, 2002.
- Çetintaş, Recep. *Sünnet'in Kaynak Değeri Üzerine*. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 27 (2016): 69-87.
- Erul, Bünyamin. *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

- Ertaş, Hikmetullah, “Sünnet Vahiy Midir?”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 42, Mart 2017, s. 227-243.
- Gül, Mutlu. "Hanefi Usulünde Hadis Tenkidi". Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014.
- Hatîb, Ahmed b. Ali el-Bağdâdî. *el-Kifâye fi ma'rifeti usûl-i ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû İshâk ed-Dimyâtî. Mevt Gamr: Dâru'l-Hüdâ, 2002.
- Hatîb, Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbis-sâmi'*. Lübnân: 1996.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar*. trc. Talak Koçyiğit. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, t.y.
- İbn Receb el-Hanbelî. *Şerhu ileli't-Tirmizî*. thk. Nurettin İtr. 2 cilt. Dimeşk: 1978.
- İbn Salah. *Ulûmu'l-hadîs*. thk. Nurettin İtr. Beyrut: 1986,
- İbn Türkmanî. *el-Müntehab*. Beyrut: 2008.
- Karacabey Salih - Gül Mutlu. “Fıkıhî Hadislerin Rivayet Özellikleri Bağlamında "Velisiz Nikâh Olmaz" Hadisinin Tahrîc ve Tenkîdi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21, sy. 1 (2012): 33-48.
- el-Leknevî, Abdülhay. *Temel Hadis Meseleleri*. trc. Harun Reşit Demirel. Konya: Hüner Yayınları, 2014.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. thk. Beşşâr Avvâd. Beyrut: 1998.
- Misfir b. Gurmullah ed-Dumeynî. *Hadis'te Metin Tenkidi Metodları*. trc. İlyas Çelebi, Adil Bek, Ahmet Yücel. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 1997.
- Muhammed Ebû Zehra. *Usûlü'l-fikh*. Yayın yeri yok: 1957.
- Mustafa el-A'zamî. *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*. trc.. Recep Çetintaş. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *Kitâbu't-Temyîz*. Riyâd: 1982.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. 1 cilt. *Sahîh'u-Müslim*. Riyâd: Beytü'l-efkâr, 1997.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *et-Takrîb ve't-teysîr*. Beyrut: 1987.
- Serahsî, Muhammed b. Ebû Sehl. *Usûl*. Beyrut: 1993.
- Subhi es-Salih. *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları*. trc. Yaşar Kandemir. İstanbul: 2014.
- Tahâvî, Ebû Cafer b. Muhammed. *Şerhu Meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî- Muhammed Seyyid. Beyrut: Âlemü'l- kütüb, 1994.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Nâsıruddin Elbânî. Riyâd: 1417.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

Zekiyüddin Şa‘ban. *Usûlü’l-fıkıh*. trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.